

„Jaworzno – moja mała ojczyzna”¹

Uwagi dotyczące realizacji programu autorskiego edukacji regionalnej w szkole podstawowej.

Barbara Kucharska – nauczyciel bibliotekarz

PBW im. J. Lompy – Filia w Jaworznie

Wg prof. Jerzego Nikitorowicza: „Regionalizm jest pojęciem wieloznacznym, wiąże się z krajowością, ojcowizną, wieloma elementami kultury regionalnej, z terytorium, językiem, zwyczajami, obyczajami, rytuałami, parafią, grupą wyznaniową, mentalnością, świadomością swoistości i odmienności”².

Zasadniczym warunkiem zachowania własnej kultury i jej trwania jest przekaz dziedzictwa kulturowego. Powinno ono być rozumiane przede wszystkim w kategoriach historii, żywej tradycji, folkloru oraz języka. Zagadnieniem podstawowym w odniesieniu do regionalizmu jest tzw. poczucie zakorzenienia człowieka, tj. identyfikacji z bliskim mu środowiskiem, przynależności do konkretnego miejsca, określonej wspólnoty. Nie ma zakorzenienia bez przeszłości, bez naturalnego środowiska historycznie ukształtowanego pod względem geograficznym, społeczno-kulturowym, etnicznym.

Każda szkoła tworzy pewną zbiorowość społeczną wpisaną w środowisko regionu, w którym znajduje się i funkcjonuje. Ze względu na pełnione funkcje uczestniczy w życiu społecznym danego regionu, wiążąc się z nim poprzez język, kulturę materialną i duchową, dziedzictwo historyczne, środowisko oraz mieszkańców. Dlatego tak ważne jest wprowadzanie problematyki regionalnej do programów nauczania.

„Celem edukacji regionalnej w procesie dydaktyczno-wychowawczym jest ukształtowanie w uczniach poczucia własnej tożsamości regionalnej jako podstawy zaangażowania się w funkcjonowanie własnego środowiska i autentycznego otwarcia się na inne społeczności i

¹ B. Kucharska *Jaworzno – moja mała ojczyzna. Program edukacji regionalnej dla II etapu kształcenia (w ramach zajęć pozalekcyjnych)*. Jaworzno, Pedagogiczna Biblioteka Wojewódzka – Filia w Jaworznie 2009.

² J. Nikitorowicz *Edukacja regionalna i międzykulturowa*. Warszawa, Wydawnictwa Akademickie i Profesjonalne 2009, s. 217.

kultury”³. Umożliwienie dzieciom i młodzieży poznania własnego dziedzictwa kulturowego powinno odbywać się od najmłodszych lat. Należy je realizować na każdym etapie edukacji poprzez formy i metody pracy dostosowane do rozwoju psychofizycznego i intelektualnego oraz możliwości percepcyjnych i kreatywnych.

Wg Jerzego Nikitorowicza: „Edukacja regionalna miałaby więc wyposażać w wiedzę, zapoznawać, uwrażliwiać, wspierać, wzmacniać i chronić świat wartości rdzennych, wdrażać do kultywowania, podejmowania celowych działań na rzecz kształtowania postaw umiłowania, przywiązania, świadomego kształtowania więzi z „ojczyzną prywatną”, ze światem pierwotnego zakorzenienia”⁴.

Edukacja regionalna jest zintegrowanym procesem kształtującym postawy wobec dziedzictwa przeszłości i problemów współczesnych własnego regionu, miasta. Najważniejszym celem edukacji regionalnej jest uczenie szacunku do własnego dziedzictwa kulturowego, systemu wartości, zwyczajów i obyczajów, tradycji i języka. Z tego powodu edukację regionalną nazywa się również edukacją środowiskową, wiedzą o ojczyźnie lokalnej, prywatnej lub też wiedzą o małej ojczyźnie.

Coraz większa liczba nauczycieli interesuje się edukacją regionalną realizowaną w toku nauczania różnych przedmiotów. Rośnie również liczba programów autorskich zawierających treści regionalno-środowiskowe, które pisane są i wdrażane przez całe szkoły, zespoły nauczycieli, bądź pojedyncze osoby.

Do tych ostatnich należy opracowany przeze mnie autorski program edukacji regionalnej dla II etapu kształcenia pt. „*Jaworzno – moja mała ojczyzna*”. Program został pozytywnie zaopiniowany uchwałą Rady Biblioteki Pedagogicznej Biblioteki Wojewódzkiej im. Józefa Lompy w Katowicach i wdrożony w Szkole Podstawowej nr 3 z Oddziałami Integracyjnymi w Jaworznie w roku szkolnym 2009/2010.

Zaplanowane treści programowe, zgodnie z Rozporządzeniem MENiS z 26 lutego 2002 r. *w sprawie podstawy programowej wychowania przedszkolnego oraz kształcenia ogólnego w poszczególnych typach szkół*, to zagadnienia, które były realizowane w szkole podstawowej w

³ *Dziedzictwo kulturowe w regionie. Założenia programowe*. Warszawa, MEN 1995. W: *Edukacja regionalna. Dziedzictwo kulturowe w zreformowanej szkole*. S. Bednarek (red.). Wrocław, Wyd. DTSK Silesia 1999, s. 12

⁴ J. Nikitorowicz, *op. cit.*, s. 218.

ramach modułu „*Edukacja regionalna – dziedzictwo kulturowe w regionie*” wchodzącego w skład ścieżki edukacyjnej „*Wychowanie do życia w społeczeństwie*”⁵.

Dokumenty te stały się bazą opracowanego przeze mnie programu kształcenia i wychowania regionalnego zrealizowanego w cyklu rocznym na odrębnych zajęciach pozalekcyjnych w klasie VI szkoły podstawowej.

Celem programu jest przybliżenie uczniom wiedzy o specyfice własnego regionu oraz nauczenie ich szacunku i otwarcia się na potrzeby lokalnej społeczności, a w konsekwencji - ugruntowanie poczucia własnej tożsamości lokalnej i regionalnej. W wyniku uczestnictwa w określonych sytuacjach edukacyjnych dotyczących najbliższego otoczenia, uczeń nie tylko relacjonuje, ale także przyswaja sobie pewne symbole językowe, wartości i normy funkcjonujące w społeczności lokalnej.

W związku ze specyfiką zajęć pozalekcyjnych program zakłada częściowe odejście od systemu klasowo-lekcyjnego, a proponuje: wycieczki, lekcje muzealne, spotkania ze znanymi ludźmi w regionie, wystawy, konkursy itp. Wiele zaplanowanych treści wskazane jest realizować w terenie poprzez bezpośredni kontakt z okolicznymi mieszkańcami, przyrodą, lokalnymi instytucjami. Każdy dział tematyczny programu wymaga innego przygotowania i sposobu realizacji: zastosowanych metod, środków dydaktycznych i form pracy z uczniami. Program nie określa liczby godzin przeznaczonych na realizację poszczególnych zagadnień. Dana treść może stanowić jedynie fragment jednostki lekcyjnej, może też być realizowana podczas odrębnych zajęć w terenie.

Program ma charakter interdyscyplinarny, bowiem treści programowe zostały tak dobrane, aby umożliwiły uczestnikom zajęć wszechstronne poznanie swojego miasta i najbliższej okolicy w ujęciu geograficzno-przyrodniczym, gospodarczym, historycznym, a przede wszystkim społeczno-kulturowym. W wyniku realizacji programu uczeń zdobywa wiedzę nie tylko o tradycjach, kulturze, osiągnięciach i potencjale swojej małej ojczyzny, ale również – o niedostatkach regionu, zna jego potrzeby i możliwości dalszego rozwoju.

Program „*Jaworzno – moja mała ojczyzna*” został zrealizowany we współpracy z nauczycielem historii i opiekunem szkolnego koła historycznego panią Joanną Zawada-Gulik

⁵ Rozporządzenie MENIS z dnia 26 lutego 2002 r. w sprawie podstawy programowej wychowania przedszkolnego oraz kształcenia ogólnego w poszczególnych typach szkół. Dziennik Ustaw 2002, Nr 51, poz. 458, wraz z późniejszymi zmianami.

ze Szkoły Podstawowej nr 3 w Jaworznie, a także – z lokalnymi instytucjami kulturalno-oświatowymi, takimi jak: Muzeum Miasta Jaworzna, Miejska Biblioteka Publiczna oraz Pedagogiczna Biblioteka Wojewódzka im. J. Lompy – Filia w Jaworznie. Program nie wymaga specjalnych kwalifikacji od nauczyciela prowadzącego zajęcia, a jedynie niezbędnej wiedzy na temat regionu oraz umiejętności stosowania nowoczesnych metod pracy z uczniem i zaangażowania w ich wdrażaniu w toku realizacji programu.

W programie autorskim zawarłam:

- szczegółowe cele kształcenia;
- szczegółowe treści kształcenia;
- założone osiągnięcia uczniów (oczekiwane rezultaty);
- propozycje metod i form pracy;
- procedury osiągania celów kształcenia;
- proponowane sposoby ewaluacji programu.

Zgodnie z *Podstawą programową kształcenia ogólnego dla szkół podstawowych i gimnazjów* celami kształcenia zawartymi w ścieżce edukacyjnej „*Edukacja regionalna – dziedzictwo kulturowe w regionie*” są:

1. Poznanie najbliższego środowiska i specyfiki swojego regionu.
2. Rozwijanie wartości rodzinnych związanych z wartościami kulturowymi wspólnoty lokalnej.
3. Rozwijanie postaw patriotycznych związanych z kulturą regionalną⁶.

Treści zawarte w programie „*Jaworzno – moja mała ojczyzna*” zostały podzielone na 3 poszerzające się kręgi tematyczne zatytułowane:

- I. *Mój dom, moja rodzina, moja szkoła.*
- II. *Moja „mała ojczyzna”.*
- III. *Tradycje, zwyczaje, obyczaje i kultura regionu.*

⁶ *Podstawa programowa kształcenia ogólnego dla szkół podstawowych i gimnazjów*. W: *Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 23 sierpnia 2007 r. zmieniające rozporządzenie w sprawie podstawy programowej wychowania przedszkolnego oraz kształcenia ogólnego w poszczególnych typach szkół*. Dziennik Ustaw 2007, Nr 157, poz. 1100, s. 22.

Krąg I - obejmuje zagadnienia dotyczące domu i najbliższego otoczenia ucznia. Uczestnicy zajęć poznają historię i tradycje swojej rodziny oraz szkoły.

Krąg II - dostarcza wiedzy na temat środowiska geograficzno-przyrodniczego „małej ojczyzny”, zagadnień historycznych dotyczących miasta, jak również przybliża życie codzienne, problemy lokalne i sylwetki osób zasłużonych dla swojego miasta. Wprowadza ponadto w problematykę związaną z przyszłością miejscowości i regionu. Uczeń zdobywa informacje m.in. o położeniu geograficznym miasta i regionu, elementach krajobrazu naturalnego, klimacie, faunie i florze, nazewnictwie lokalnym, wydarzeniach historycznych, zabytkach kultury materialnej, zagospodarowaniu terenu, zagadnieniach demograficznych, społecznych i gospodarczych. Poznaje walory turystyczno-krajoznawcze miasta, możliwości kształcenia i pracy, zaznajamia się z lokalnymi mediami: prasą i telewizją kablową oraz stronami internetowymi poświęconymi miastu.

Krąg III - obejmuje zagadnienia dotyczące kultury regionu – łączy wiedzę o miejscowych zwyczajach, tradycjach, obrzędach i kulturze materialnej oraz przybliża postacie lokalnych twórców kultury i sztuki. Uczeń poznaje elementy regionalnej sztuki, a także - lokalne instytucje chroniące oraz upowszechniające kulturę regionu, dzięki czemu rozumie czym jest dla środowiska tradycja i w jaki sposób się ona przejawia.

Ideą przewodnią programu jest wskazywanie różnych dróg poznania otaczającej rzeczywistości, jak również inspirowanie oraz wspieranie indywidualnej i grupowej aktywności uczestników zajęć, ukierunkowanie na wymianę zebranych informacji oraz dzielenie się doświadczeniami i opiniami. W związku z tym prowadzone zajęcia miały charakter pracy indywidualnej, jak i pracy w grupach.

Aby program edukacji regionalnej był dla uczniów atrakcyjny, założyłam, że treści poszczególnych lekcji będą przekazywane przy pomocy różnorodnych metod dydaktycznych: słownych, oglądowych oraz praktycznych. Zastosowane metody i formy pracy to m.in.: wykład, pogadanka, rozmowa kierowana, dyskusja, analiza materiałów źródłowych, praca z mapą i planem miasta, prezentacja multimedialna, zajęcia komputerowe.

Szczególny nacisk położyłam na metody i techniki aktywizujące, które rozbudzają ciekawość, zainteresowania, rozwijają sprawności i uzdolnienia uczniów oraz mają duże walory wychowawcze. Przykładem może być analiza SWOT za pomocą, której uczestnicy zajęć wskazywali mocne i słabe strony swojej szkoły. Jedną z form aktywnego poszukiwania

informacji nt. najbliższego otoczenia ucznia było przeprowadzanie wywiadów z mieszkańcami rodzinnego miasta, pracownikami szkoły oraz członkami własnych rodzin. Uczniowie zdobywali w ten sposób wiedzę na temat swojej rodziny i szkoły, zwyczajów i tradycji kultywowanych w rodzinie i bliskim otoczeniu, a także - zawodów wyuczonych i wykonywanych przez mieszkańców miejscowości.

Cennym źródłem wiedzy o Jaworznie dla uczestników zajęć była lektura lokalnej prasy i innych wydawnictw regionalnych, a także przeglądanie stron internetowych poświęconych miastu, m. in. takich instytucji jak: Miejskie Centrum Kultury i Sportu, Miejska Biblioteka Publiczna, PBW – Filia w Jaworznie, Muzeum Miasta Jaworzna, Szkoła Podstawowa nr 3 oraz portali jaworzniackiej społeczności.

Efektywnej realizacji programu edukacji regionalnej „*Jaworzno – moja mała ojczyzna*” sprzyjało zastosowanie dydaktycznych gier językowych na temat rodzinnego miasta, takich jak: rozsypanki sylabowe i wyrazowe (tzw. puzzle tekstowe), krzyżówki, zagadki, skojarzenia oraz przeprowadzanie konkursów wiedzy o Jaworznie.

Uczniowie uczestniczyli w życiu kulturalnym regionu poprzez kontakty z zabytkami kultury materialnej, wytworami lokalnej sztuki ludowej oraz lokalnymi instytucjami chroniącymi i upowszechniającymi kulturę regionu. Wycieczka do centrali Miejskiej Biblioteki Publicznej w Jaworznie dała możliwość zwiedzenia działu regionalnego oraz galerii sztuki lokalnej mieszczącej się w placówce oraz zapoznania się ze specyfiką biblioteki naukowej jaką jest PBW im. J. Lompy - Filia w Jaworznie. Z uwagi na zamknięcie muzeum miejskiego dla zwiedzających uczniowie uczestniczyli w prowadzonych przez pracowników muzeum lekcjach muzealnych w formie pokazu slajdów nt. lokalnej sztuki ludowej oraz w formie wycieczki po mieście zatytułowanej „Szlakiem miejsc pamięci i pomników miasta Jaworzna”.

Efektom twórczej aktywności uczniów podczas zajęć były wykonane różnymi technikami prace plastyczne: drzewo genealogiczne rodziny, plakat „Nasza szkoła”, plakat reklamujący walory krajobrazowe Jaworzna, plakat pod hasłem „Dbamy o czystość naszej okolicy”, herb Jaworzna, plakat pt. „Moja okolica w przyszłości” oraz gazetka „Czy wiesz, że...?” – zawierająca ciekawostki o Jaworznie i jego mieszkańcach.

W toku realizacji zaplanowanych treści wykorzystane zostały różnorodne środki dydaktyczne takie jak: dokumentacja szkolna (kronika szkoły, statut, regulaminy),

wydawnictwa informacyjne (słowniki, encyklopedie), Internet, wydawnictwa regionalne (albumy, przewodniki krajoznawcze i przyrodnicze, informatory, ulotki, foldery, pocztówki), mapy i plany, eksponaty muzealne, zdjęcia krajobrazów i obiektów kultury materialnej miasta, środki audiowizualne oraz prasa lokalna („Co Tydzień”, „Tydzień w Jaworznie”, „Format”, „Zeszyty Historyczne Miasta Jaworzna”, „Jaworznicki Sokół” miesięcznik MCKiS, „Margines” miesięcznik MBP w Jaworznie).

Dzięki uczestniczeniu w zajęciach uczniowie mogli usystematyzować i poszerzyć swoje wiadomości, jak również zdobyć nowe umiejętności poprzez zastosowanie różnorodnych metod i form pracy. Wzajemne powiązanie metod podających, poszukujących i praktycznych nie tylko sprzyjało efektywnej realizacji programu, ale również pozwoliło wyzwolić w uczniach wieloaspektową aktywność poznawczą. Skuteczność nauczania podniosły ponadto następujące działania nauczyciela:

- Wykorzystanie różnorodnych pomocy dydaktycznych;
- Wykorzystanie wiedzy o grupie i jej liderach;
- Odwoływanie się do osobistych doświadczeń ucznia;
- Organizowanie wycieczek dydaktycznych i lekcji muzealnych;
- Przeprowadzanie ewaluacji w atrakcyjnej formie.

Program edukacji regionalnej wymagał sprawdzenia i oceny jego efektywności, tj. określenia, w jakim stopniu zakładane cele programu zostały osiągnięte. Zastosowanie ewaluacji cząstkowej po zakończeniu jednostki tematycznej oraz semestru umożliwiło dokonanie bieżącej oceny programu w trakcie jego trwania. Służyło ocenie osiągnięć ucznia, sprawdzeniu umiejętności i wiedzy oraz poznaniu stopnia realizacji celów szczegółowych w celu wprowadzenia korekty programu, tak gdzie jest to konieczne. Ewaluacja końcowa programu pozwoliła dostrzec i ocenić to, co w programie jest najbardziej wartościowe, a także dokonać niezbędnej modyfikacji założeń programu i sposobów jego realizacji w przyszłości. Ocena programu „*Jaworzno – moja mała ojczyzna*” uwzględniała:

- Stopień jego atrakcyjności dla uczniów;
- Praktyczność i użyteczność w wyposażaniu uczniów w wiadomości i umiejętności;
- Strategię stosowanych metod.

Podstawowymi formami ewaluacji programu były:

- Systematyczna analiza porównawcza osiągnięć uczniów z założonymi wymaganiami programowymi;
- Bieżąca obserwacja wpływu proponowanych treści i metod nauczania na poziom pracy uczniów, ich zainteresowanie i zaangażowanie;
- Analiza sposobu planowania i realizacji zamierzonych przez uczniów działań (systematyczność, samodzielność w rozwiązywaniu problemów, umiejętność pracy w grupie);
- Analiza i ocena wytworów pracy uczniów;
- Ankiety ewaluacyjne dla uczniów dotyczące m.in. oceny rozwoju własnych zainteresowań tematyką regionalną, atrakcyjności zajęć i sposobu prowadzenia ich przez nauczyciela, stopnia trudności w zdobywaniu wiedzy o regionie;
- Pogadanki, dyskusje.

Szczególną formę ewaluacji końcowej będącą podsumowaniem całorocznej pracy uczestników zajęć pozalekcyjnych stanowiły:

1. Konkurs wiedzy o Jaworznie pt. „*Jaworzno – moja mała ojczyzna*”;
2. Portfolio, czyliteczka tematyczna zawierająca zbiór prac ucznia i innych materiałów dokumentujących jego aktywność, postępy i osiągnięcia na zajęciach (materiały informacyjne do zajęć, wycinki prasowe, mapki, karty pracy itp.).

Realizację programu „*Jaworzno – moja mała ojczyzna*” oceniam pozytywnie, choć nie wszystkie zaplanowane działania zostały w pełni zrealizowane. Napotkane trudności dotyczyły najczęściej problemów natury organizacyjnej, formalności związanych z wyjściem grupy poza teren szkoły, ograniczeń czasowych itp. Większość uczestników zajęć wysoko oceniła poziom i atrakcyjność programu edukacji regionalnej. Szczególnie dużym zainteresowaniem cieszyły się aktywne formy nauczania: wycieczki, wywiady, zajęcia komputerowe, a także gry i zabawy językowe oraz prezentacja publikacji regionalnych w większości niedostępnych dla ucznia. Dzięki zajęciom poziom wiedzy uczniów o własnym mieście i regionie wzrósł. Świadczą o tym wyniki ewaluacji końcowej oraz rozmowy z uczestnikami zajęć. Zauważyłam również wzrost zainteresowania uczniów źródłami informacji o Jaworznie, tj. lokalną prasą, telewizją oraz stronami internetowymi

poświęconymi miastu. Uczestnictwo w zajęciach edukacji regionalnej dało młodzieży możliwość bliższego poznania instytucji kulturalno-oświatowych do tej pory nieznanymi, bądź odwiedzanych sporadycznie. Oczywistym jest, że nie wszyscy uczestnicy zajęć w pełni docenili wagę edukacji regionalnej w szkole, ale wydaje się, że program spełnił swoją rolę, tzn. wprowadził uczniów w świat symboli, wartości i dokonań minionych pokoleń, pozwolił zrozumieć lokalną tradycję, rozbudził zainteresowanie problematyką rodzinnego miasta oraz pobudził do szeroko rozumianej aktywności w obrębie tzw. „małej ojczyzny”.

Podsumowując pragnę podzielić się kilkoma refleksjami na temat realizacji szkolnej edukacji regionalnej. W związku z likwidacją ścieżek międzyprzedmiotowych zasadna wydaje się troska o popularyzowanie w przyszłości tematyki regionalnej przy znacznym obciążeniu programowym współczesnej szkoły. Dlatego też powodzenie całego procesu edukacyjnego zależy od zaakceptowania celów i zadań edukacji regionalnej przez ogół nauczycieli danej szkoły. Pewne możliwości w tym zakresie stwarzają ponadto zajęcia pozalekcyjne, np. w ramach szkolnych kół zainteresowań.

Edukacja regionalna wymaga szczególnego zaangażowania od wszystkich pracowników danej placówki oświatowej, ale też powinna być wspomagana przez instytucje z najbliższego otoczenia szkoły, m.in. ośrodki kultury, biblioteki, muzea i galerie, wydawnictwa, prasę lokalną, a także lokalne i regionalne stowarzyszenia kulturalne oraz dom rodzinny. Najlepsze efekty nauczania osiąga się bowiem poza klasą szkolną – na wycieczkach, w muzeach i na wystawach, na spotkaniach z twórcami ludowymi, w obiektach zabytkowych itp.

I ostatnia uwaga. Nauczyciel, aby stworzyć własny program edukacji regionalnej, musi treści zawarte w podstawach programowych wzbogacić o tradycje i korzenie kulturowe uczniów, do których program jest skierowany. To właśnie rodzinno-środowiskowe związanie uczestnika zajęć z konstruowanym programem gwarantuje celowość i skuteczność jego realizacji.